

ÚSTŘEDNÍ KURÝRNÍ SLUŽBA V NDR (I)

O této mimořádně zajímavé kapitole z poštovní historie bývalé NDR byla u nás publikována pouze jedna závažnější stať [1], na kterou jsem o 10 let později reagoval příspěvkem [2] uveřejněným ve Filatelistických sešitech v roce 1985. Od té doby uplynulo již více než 20, resp. 30 let. Na základě badatelského úsilí celé řady zejména německých sběratelů a díky zpřístupnění archivů ministerstva vnitra NDR se na tomto úseku poštovní historie objevila celá řada zcela nových poznatků a dříve neznámých skutečností. Chtěl bych touto prací naši sběratelské veřejnosti celou problematiku existence kurýrní služby v bývalé NDR poněkud přiblížit a zejména na poštovních prošlých celistvostech ukázat, o jak mimořádně zajímavý úsek německé filatelie se jedná.

Bezpečná přeprava listovních zásilek pomocí kurýrů je tak stará jako dějiny pošty. Kdysi to byl jediný možný způsob předávání písemných zpráv, setkáváme se však s ním poměrně často i v moderních poštovních dějinách, a to dokonce i na našem území. Stačí vzpomenout kurýrní poštu mezi Paříží a Prahou v letech 1918 a 1919, nebo poštu českých skautů, pro kterou byly v listopadu 1918 dokonce vydány zvláštní známky. Při větších objemech dopravovaných zásilek je však tento způsob značně neefektivní a tak mnohé státy k přepravě služební korespondence významných orgánů a organizačních raději využívaly (a některé dosud používají) služeb státní pošty. Např. v období Protektorátu Čechy a Morava působila na našem území „Deutsche Dienstpost Böhmen und Mähren“, další vybrané organizace využívaly služeb státní pošty a své zásilky vyplácely k tomuto účelu vydanými protektorátními služebními známkami (Michel č. 1-12, č. 13-24). Pro stejný účel byly v letech 1945 a 1947 i v Československu vydány služební známky (Pof. SL 1-7, SL 8-15), které však platily pouze na území Slovenska.

1. Úvod do problematiky

Pokud jde o přepravu služebních zásilek v Německu po II. světové válce, situace byla od samého začátku poměrně komplikovaná a zejména v 50. letech docházelo k poměrně častým systémovým změnám. Bezprostředně po skončení války (v období od 8. května do 22. října 1945) byly všechny důležité zásilky přepravovány téměř výhradně kurýry, neboť poštovní síť v celém Německu byla prakticky rozvrácena. V sovětské okupační zóně vydala Ústřední správa pro poštu a telekomunikace dne 22. října 1945 nařízení, podle kterého veškeré kontrolní orgány a organizace spojeneckých mocností mohly u poštovních úřadů v sovětské zóně podávat své služební zásilky bezplatně. Rovněž všechny státní orgány musely své listovní zásilky, adresované fyzickým i právnickým osobám, výrazně označit jako „Portpflichtige Dienstsache“ (rukopisně, razítkem, psacím strojem) a tyto podávat rovněž nevyplacené (viz obr. 1, převzatý z časopisu Sammlerexpress č.4/1977). Výše poštovného byla na těchto zásilkách vyznačena modrou tužkou a hradil je příjemce zásilky v normální výši, bez doplatného. Jako nevyplacené byly též přepravovány služební zásilky orgánů a organizací německé pošty, na kterých kromě úředních razítek musela být i poznámka „Postsache“ (= Věc poštovní služby).

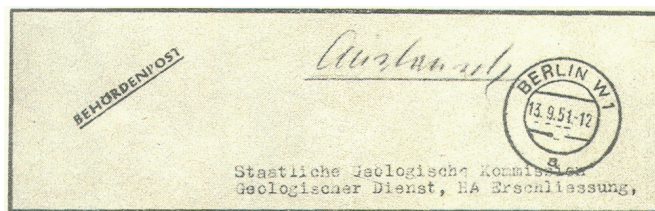
Obr. 1. Část služebního dopisu z r. 1946, poštovné 84 Pf vyznačeno modrou tužkou, označení zásilky „Portpflichtige Dienstsache“ provedeno psacím strojem.

2. První služební pošta v NDR

Přibližně od druhé poloviny roku 1950 byla na území NDR bezplatně přepravována vládní korespondence pod označením „Regierungskorrespondenz“. Přesné datum zahájení provozu dodnes není známo. Tento poštovní styk fungoval tak, že pověření pracovníci významných státních úřadů, podniků a institucí, kteří cestovali služebně do Berlína, brali sebou úřední korespondenci, kterou z různých důvodů nemohli nebo nechtěli svěřit státní poště. V budově ministerstva vnitra bylo zřízeno speciální pracoviště, kde tito příležitostní kurýři odevzdávali a též přejímali poštu. Následně, pro bezpečnější písemný styk zejména mezi ministerstvy navzájem, byla v budově na Leipziger Strasse č. 5 - 7 zřízena zvláštní služebna s

oficiálním názvem „Postaustausch“ (= Výměna pošty). V provozu byla od 2. 1. 1951 a v počátečním období byla určena pouze pro potřebu 16 vybraných úřadů se sídlem v Berlíně (většinou různá ministerstva) a pro zemskou vládu v Sasku, později byl počet uživatelů ještě významně rozšířen. (Pozn.: Proč do tohoto systému byla zařazena pouze vláda v Sasku, je dodnes nejasné). Důležitou korespondenci opět přiváželi na tuto služebnu kurýři, zde byla podle adres příjemců rozříděna a opět předána kurýřům k doručení. Filatelisticky nelze toto období prakticky doložit, zásilky se předávaly a vydávaly z ruky do ruky, proti podpisu, neexistují žádná oficiální razítka a pochopitelně ani známky.

Existence takovéto přepravy listovních zásilek se však nelíbila poštovní správě, neboť se tímto opatřením nezákonným způsobem omezoval poštovní regul (podle tehdejších vedoucích pracovníků německé pošty šlo, cituji: „o poměrně rozsáhlé protizákonné omezování poštovního styku“). Proto byla služebna „Postaustausch“ přemístěna do prostorů poštovního úřadu Berlín W 1, který shodou okolností sídlil ve stejné budově. Od té doby kurýři odevzdávali listovní zásilky přímo na poštovní úřadě a každá zásilka byla následně opatřena denním razítkem pošty Berlín W 1 s rozlišovacími písmenem „a“. Zásilky byly předávány k poštovní přepravě nevyplacené, pouze s poznámkou „Austausch“ nebo „Postaustausch“ (rukopisně, nebo přidavným razítkem), následně přepraveny jako obyčejné listovní zásilky a jako takové byly též obvyklým způsobem doručeny. Razítka „Austausch“, „Austauschpost“ i „Postaustausch“ se vyskytují v černé, fialové, modré a červené barvě. V případě, že odesílatel opomněl zásilku takto označit, měl poštovní úřad Berlín W 1 k dispozici rovněž jedno výrazné razítko „Austausch“. Dopisy musely být opatřeny jak kompletní adresou odesílatele, tak i přesnou adresou příjemce. Jsou známy pouze obyčejné listovní zásilky. Jeden z takto přepravených dopisů z roku 1951, odeslaný z Ministerstva průmyslu, byl publikován v časopise „Sammler Express“ č. 4/1977 (obr. 2), horní třetina jiného podobného dopisu je vyobrazena v 5. vydání německého Lexikonu Philatelie [3] na str. 241.

Obr. 2. Nevyplacený úřední dopis s rukopisnou poznámkou „Austausch“, podaný 13. 9. 1951 u poštovního úřadu Berlin W 1.

Dobře fungující „Postaustausch“ plnila svůj účel pouze pro velmi omezený počet uživatelů a s výjimkou zemské vlády v Sasku působila jen na území Berlína. Z důvodů zajištění větší bezpečnosti při přepravě služebních zásilek všech státních orgánů, organizací a národních podniků na celém území NDR byla od 1. 10. 1952 vytvořena samostatná „Verwaltungspost“ (= Pošta pro správní orgány). Listovní zásilky musely být na přední straně opatřeny poznámkou „Verwaltungswertpost“ (rukopisně, psacím strojem nebo razítkem) a byly podávány u listovních přepážek jako cenná psaní. Manipulace s nimi však byla poněkud odlišná. Zásilky byly opatřeny obvyklou valérovou V-nálepkou, ale udaná cena nemusela být na zásilce vyznačena, známky na úhradu poštovného nemusely být vylepeny odděleně od sebe a zásilky nebylo nutné pečtit. Podrobnější údaje jsou uvedeny v kapitole 2.b.

Zhoršující se mezinárodní situace přiměla vládu NDR přijmout na úseku zabezpečení ochrany a přepravy státně důležitých zásilek další opatření. Aby se tyto zásilky v poštovním provozu výrazným způsobem odlišily od běžných zásilek, bylo s platností od 15. 8. 1954 vydáno vládní nařízení, že všechny státní orgány, podniky a instituce musejí veškeré listovní zásilky, směřující k adresátům na území NDR a do Berlína, vyplácet služebními známkami nebo otisky výplatních strojů v modré barvě. Všechny druhy zásilek, včetně obyčejných dopisů, museli pověření pracovníci těchto podniků podávat u k tomuto účelu zvláště zřízených poštovních přepážek a současně předložit zvláštní průkaz. Zásilky musely být řádně vyplaceny podle tehdy platných poštovních tarifů a tak jen pro informaci uvádím, že základní výše poštovného v době od 1. 10. 1952 do 30. 6. 1954 činila 40 Pf a od 1. 7. 1954 do 31. 3. 1956 60 Pf. Zásilky nalezené v poštovních schránkách a zásilky adresované do zahraničí byly z poštovní přepravy vyloučeny a následně vráceny odesílatelům. Zřízením „Ústřední kurýrní služby“ (ZKD) a vydáním prvních známek pro ZKD dne 1. 4. 1956 byla „Verwaltungspost“ zrušena.

2.a Verwaltungspost B

První emise služebních známek se státním znakem NDR (Michel č. 1 – 17) byla vydána 15. 8. 1954. Všechny katalogy Michel Deutschland vedou tuto emisi pod označením Dienstmarken A (spolu s upřesňujícím, mezi filatelisty vžitým názvem „Verwaltungspost B“). Katalog Michel [4] eviduje čtyři, specializovaná literatura [5] dokonce pět různých vydání těchto známek, které jistě i u nás každý dobře zná. Známky vycházely postupně v letech 1954 (Michel č. 1 – 17), 1954-1955 (Mi. č. 18 – 27), 1956 (Mi. 29 - 33) a 1957-1960 (Mi. č. 34 – 41). S výjimkou I. emise dokonce bez oficiálního uvedení data jejich platnosti, což při německé pořádkumilovnosti je na pováženou.

Obr. 3
I. vydání služebních známek, ofset, kat. Michel č. 17.

Obr. 4
II. vydání služebních známek, knihtisk, kat. Michel č. 21.

Jednotlivá vydání se vzájemně liší použitým druhem tisku (ofset nebo knihtisk - viz obr. 3 a 4), různými tvary zobrazeného kružítka v souvislosti s úředními změnami v provedení státního znaku NDR, několika druhy použitých papírů (obyčejný, rýhovaný, žilkovaný), různými průsvitkami (navíc všechny s vodorovnou i svislou polohou) a celou řadou dalších odchylek. To vše nabízí sběratelům služebních známek NDR téměř neomezené možnosti specializace a plné filatelistické využití. Podrobnější informace k jednotlivým vydáním by vydaly na samostatný článek, proto na závěr této části alespoň dva zajímavé dopisy vyplacené těmito známkami - viz obr. 5 a obr. 6.

Obr. 5. Doporučený dopis z roku 1955, poštovné 70 Pf, smíšená frankatura I. a II. emise Mi. 8 + 27, denní razítko Freiberg (Sachsen) 1 / 18. 10. 55.

Obr. 6. Úřední dopis s doručenkou, poštovné 90 Pf, vícenásobná frankatura známek I. emise (3x Mi. 11), razítko Magdeburg BPA 7 / 9. 10. 56.

Volný prodej služebních známek u poštovních a filatelistických přepážek byl zakázán. Známky mohl pro oprávněný podnik, úřad či instituci odebrat pouze pověřený a ze státněbezpečnostního hlediska pro-

věřený zaměstnanec (tzv. beauftragte Bevollmächtigte), vybavený pro tento účel zvláštním průkazem s fotografií, navíc jen u předem určeného poštovního úřadu. (Tento dobře propracovaný systém distribuce známek byl později převzat i Ústřední kurýrní službou ZKD.) Takovéto opatření samozřejmě vzbuzovalo mezi filatelisty zvýšený zájem zejména o neupotřebené služební známky, a to jak v Německu, tak i v zahraničí. Byl také jeden z hlavních důvodů, proč existuje celá plejáda velmi zdařilých novotisků zhotovených dodatečně oprávněnou tiskárnou, zejména kvůli exportu těchto známek do tehdy „nepřátelské“ Spolkové republiky Německo za tolik potřebné devizy.

Jak jsem již uvedl, podniky mohly svoji služební korespondenci vyplácet i otiskem výplatního stroje za podmínek, že otisk bude proveden v modré barvě (obr. 7). V provozu bylo celkem 5 různých typů výplatních strojů od 4 různých výrobců (Anker, Bafr, Anker & Bafr, Postalia), které specialisté dále rozlišují podle typů použitého písma, velikosti pseudoznámky a různých druhů počítadel.

Obr. 7. Služební dopis vyplacený OVS v modré barvě, razítko Görlitz 22. 4. 55 ještě se starým směrovacím číslem (10a).

Už jen na okraj poznamenávám, že u služebních známek NDR je znám pouze jediný perfin, a to perfin „C.Z.“, doložený zatím na 10 různých hodnotách a ve 4 různých polohách, který používala i u nás dobře známá firma Carl Zeiss v Jeně. Povinnost vyplácet vnitrostátní služební korespondenci vybraných státních orgánů, organizací a významných firem služebními známkami skončila dne 6. 7. 1960. Výjimečně se vyskytují poštovně prošlé celistvosti se služebními známkami i po tomto datu, v zahraničních filatelistických časopisech byly ohlášeny nálezy OVS v modré barvě ještě začátkem roku 1961, používané zřejmě ze setrvačnosti. Nespolečně služební známky byly podnikům a institucím vyměněny za platné známky výplatní nebo příležitostně, zvláštní průkazy pověřenců musely být vráceny.

2.b Verwaltungswertpost

Vzhledem k zostřující se mezinárodní situaci (eskalace tzv. „studené války“) byla z důvodů zajištění bezpečné přepravy důležitých poštovních zásilek státního významu, po dohodě mezi ministerstvem vnitra a ministerstvem spojů, zřízena zvláštní poštovní služba, v odborné německé literatuře označovaná jako „Verwaltungswertpost“, tj. přeprava cenných psaní v rámci služební pošty. To je něco, co nejen např. u naší služební pošty z let 1945 – 1948, ale i u většiny zahraničních služebních pošt, vůbec neznáme.

Tzv. „Verwaltungswertpost“ byla zřízena již 1. 10. 1952 a tuto formu služební pošty mohly využívat všechny státní úřady, instituce a národní podniky bez omezení. Vše probíhalo v režii německé pošty, zásilky musely být vyplaceny podle platných poštovních tarifů, ke kterým se navíc připočítával jednotný manipulační příplatek ve výši 40 Pf, od 1. 7. 1954 zvýšený na 60 Pf. K poštovní přepravě jako „Verwaltungswertpost“ byly přijímány dopisy, balíčky i spěšné zásilky, se kterými bylo nakládáno jako s cennými psaními, s tím rozdílem, že:

- na zásilkách nesměla být uvedena jejich cena,
- musely být výslovně označeny jako „Verwaltungswertpost“ (razítkem, psacím strojem, rukopisně),
- nesměly být vzhadu opatřeny voskovou pečeti nebo přelepny další páskou s přesahujícími razítky, ale jen na 2 místech (přes chlopně) orazítkovány razítkem podávající organizace,
- mohly být použity i obyčejné nebo okénkové obálky,
- známky mohly být vlepny i těsně vedle sebe.

(Pokračování na následující straně)